

**ПРЕПОДАВАНЕТО И РАЗРАБОТВАНЕТО НА
ГРАЖДАНСКОПРАВНИТЕ НАУКИ В ЮРИДИЧЕСКИЯ
ФАКУЛТЕТ НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ
„СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“ (1892–2022)**

ВЕНЦИСЛАВ Л. ПЕТРОВ*

Катедра „Гражданскоправни науки“

Резюме: Статията проследява развитието на преподаването на гражданскоправните науки в Юридическия факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“, както и на науката за гражданското право. Очертани са тенденциите в тях за всеки един от периодите в развитието на Факултета (1892–1944; 1944–1989; след 1989) и са анализирани търсенията и постиженията в научен и учебен аспект. Посочени са преподавателите и авторите във всяка една от дисциплините.

Ключови думи: гражданско право, преподаване, научна работа.

**THE TEACHING AND THE DEVELOPMENT OF CIVIL LAW STUDIES
IN THE FACULTY OF LAW AT SOFIA UNIVERSITY
“ST. KLIMENT OHRIDSKI” (1892–2022)**

VENCISLAV L. PETROV**

Civil Law Sciences Chair

Abstract: The article examines the development of the teaching of civil law studies in the Faculty of law of Sofia university “St. Kliment Ohridski”, and the development of the study

* Доцент по гражданско и семейно право в Юридическия факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Доктор по право.

** Associate Professor in Civil and Family Law, Faculty of Law, University of Sofia “St. Kliment Ohridski”. PhD.

for civil law too. The trends in the each of periods are traced (1892–1944; 1944–1989; after 1989). The lecturers and the authors in each one of the disciplines are pointed.

Keywords: civil law, teaching, science work.

Въведение

През настоящата 2022 г. Юридическият факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ чества своята 130-годишнина. За мащабите на българското университетско образование това е един внушителен период. Преподаването по гражданскоправни науки започва още от самото създаване на Факултета. През посочения период то претърпява сериозни промени. В настоящия труд е направен скромнен опит за периодизация в преподаването и разработването на гражданскоправните науки в Юридическия факултет на Софийския университет. Понятието „гражданскоправни науки“ е разгледано в един твърде широк смисъл, като са обхванати всички дисциплини, преподавани от преподаватели в днешната катедра по гражданскоправни науки – не само гражданскоправните в тесен смисъл (гражданско право-обща част, вещно право, облигационно право, семейно право, наследствено право, авторско право¹), но и търговско право и гражданскопроцесуално право. Проследено е развитието на отделните дисциплини и на тяхното учебно съдържание, посочени са преподавателите, водили лекционните курсове и семинарните занятия, както и издадените от тях научни трудове². По този начин е направен скромнен опит за засвидетелстване на почит към всички, отдали енергията, знанията и вдъхновението си за развитието на гражданскоправните науки в Софийския университет и за предаването на знанието за институтите и логиката на гражданското право на поколения юристи.

В развитието на Юридическия факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ могат да бъдат очертани три периода: от основаването му до събитията около 09.09.1944 г.; от тази дата до промените след 10.11.1989 г.; от последната дата до днес. Излишно е да се посочват кардиналните обществено-политически и икономически промени, залеждали в основата на това разделение. Тези периоди могат да бъдат наложени и към преподаването и разработването на гражданскоправните науки.

¹ Относно дискусията дали авторското право е дял на гражданското право или е дял от самостоятелен правен отрасъл – правото на интелектуална собственост – вж. **Павлова, Мария**. Гражданско право. Обща част. София: Софи-Р, 2002, с. 41–41; **Неделчева, Божана**. Право на интелектуалната собственост. София: РОК, 2002, с. 9; **Драганов, Живко**. Обекти на интелектуалната собственост. София: Сиби, 2016, с. 45–54.

² От обхвата на изследването са изключени преподаването и разработването на Трудовото и осигурителното право, доколкото преподаването по тях е обособено в самостоятелна катедра и поради самостоятелността им като правни отрасли.

1. Първи период (1892–1944)

Първият подпериод в преподаването и разработването на гражданско-правните науки започва със самото създаване на Юридическия факултет през 1892 г. като трети факултет на създаденото през 1888 г. Висше училище (след Историко-филологическия и Физико-математическия). На 24 август 1892 г. преподавателският съвет на Висшето училище приема предложената от Министерството на просвещението програма за обучение в Юридическия факултет и определя условията за приемане на студенти в него. На 9 октомври 1892 г. е проведено първото заседание на Съвета на Юридическия факултет. Учебните занятия започват на 2 ноември 1892 г. – дата, която основателно може да се приеме за рождена за Факултета.

1.1. Преподаване

Видно е, че още първият учебен план предвижда лекции по Гражданско право и по Гражданско съдопроизводство. Съвсем скоро след това се въвежда преподаването на Търговско право.

Всички дялове на материалното **Гражданско право** в този период се преподават изцяло от един преподавател. Това всъщност е характерно за всички дисциплини в този период. Първият преподавател по гражданско право във Факултета е **Христо Стоянов**. Роден е през 1842 г. в гр. София. Завършва право в Московския университет през 1868 г. със стипендия от Иван Денкоглу. Участва в борбата за самостоятелна българска екзархия. През 1875 г. става дописен, а през 1884 г. – редовен член на Българското книжовно дружество, днес Българска академия на науките. По време на Временното руско управление работи в канцеларията при щаба на княз Черкаски и известно време е губернатор на София. Той е народен представител в Учредителното събрание (1879), I обикновено народно събрание (1879) и II обикновено народно събрание (1880–1881) и подпредседател на последните две. От 1880 г. е председател на Върховния касационен съд, след това – министър на правосъдието в първото правителство на Драган Цанков (26.03.1880–28.11.1880). След детронирването на княз Александър I Батенберг е включен като министър на вътрешните работи и изповеданията в правителството, съставено от организаторите на преврата с премиер митрополит Климент (09.08.1886–12.08.1886). През следващите години Стоянов се оттегля от политическия живот и през 1886 г. е председател на Софийския апелативен съд. От 1887 г. до смъртта си на 1 юли 1895 г. в София е председател на Върховния касационен съд.

След напускането на Христо Стоянов през 1894 г. (той умира през 1895 г.), лекциите по Гражданско право се поемат от **доц. Антон Каблешков**, който чете и търговско право. През учебната 1899–1900 той чете лекции по Гражданско право за последно, като след това продължава да преподава само по Търговско право.

През 1898 г. като редовен доцент постъпва **Йосиф Фаденхехт**. През учебната 1898/1899 той е на специализация по Гражданско право в Болоня и Торино, Италия. От учебната 1899–1900 лекциите по различните дялове на Гражданското право се водят от двама преподаватели (нещо, което е нетипично за този подпериод, а дори и за началото на следващия) – доц. Антон Каблешков води лекции по Задължения и договори (първия семестър) и по Наследствено право (втория семестър), а доц. Йосиф Фаденхехт – лекции по Гражданско право (обща част), както и упражнения. От учебната 1900/1901 лекциите по отделните дялове на Гражданското право се водят само от доц. Йосиф Фаденхехт, а доц. Антон Каблешков продължава да преподава по Търговско право. В периодите 1911–1916 и 1919–1920 заедно с проф. Фаденхехт лекциите по някои гражданскоправни дисциплини се водят от **проф. Симеон Ангелов**³, който в същото време е и титуляр на лекционния курс по Римско право. От 1921/1922 до 1924/1925 г. лекции по различните дялове, заедно с проф. Фаденхехт, чете и **проф. Иван Базанов**⁴. От 1924 г. като редовен доцент във Факултета постъпва и **Любен Диков**⁵, който също е натоварен с преподаване на Гражданско право. Така, през учебната 1924/1925 лекциите по гражданскоправните дисциплини се водят от трима титуляри. От следващата 1925/1926 лекциите се водят вече от проф. Фаденхехт и доц. Диков (от 1927 г. – извънреден професор, а от 1930 г. – редовен професор), а проф. Базанов поема лекционния курс по Римско право поради смъртта на проф. Симеон Ангелов. От летния семестър на учебната 1932/1933 до преждевременната си смърт през 1935 г. лекции и упражнения по гражданскоправни дисциплини води и **доц. Васил Берон**⁶. От 1935 г., наред с преподаването си по Римско право, лекции по гражданскоправните дисциплини започва да води и **проф. Петко Вене-**

³ Роден във Велико Търново през 1881, завършил право в Германия (Йена, Берлин и Тюбинген), специализирал в Париж и Рим. Постъпил в ЮФ през 1909 г., където преподава до смъртта си през 1925 г. Член на Кодификационната комисия при Министерството на правосъдието в периода 1915–1925 г.

⁴ Роден през 1867 г. в Русия и завършил право в Москва, Базанов специализира в Германия, Австрия и Франция. В периода 1896–1919 г. преподава в различни руски университети. След Октомврийската революция емигрира в България и на следващата година постъпва като преподавател в Юридическия факултет на СУ, заедно с още няколко руски преподаватели – Симеон Демостенов, Владимир Ренненкамф,

⁵ Роден през 1895 г. в Оряхово, Любен Диков завършва право в СУ и защитава докторат в Университета в Гьотинген. Доцент е от 1924 г., извънреден професор от 1927 г., редовен професор от 1930 г. Освен Гражданско право в СУ, преподава Търговско право в Свободния университет. Ректор е на СУ в периода 1933–1934 г. Заема поста министър на правосъдието в правителството на ген. Пенчо Златев през 1934 г. След 1944 г. е осъден от т.нар. „Народен съд“ и лежи дълги години в затвора.

⁶ Васил Берон е роден през 1904 г. в София в семейството на известния професор по медицина Богомил Берон. Завършва Юридическия факултет на СУ, а след това специализира в Париж, Рим, Лайпциг и Берлин. Доброволен асистент от 1927 г., редовен доцент от 1933 г.

диков⁷. От 1937/1938 започва да преподава и **Иван Апостолов**⁸ – първоначално като доцент, от 1941 г. – като извънреден професор, а от 1945 г. – като редовен професор. Тази учебна година (1937/1938) е последната в дългогодишната преподавателска кариера на проф. Фаденхехт, който след това се пенсионира поради навършена пределна възраст. От 1941 г. до отстраняването му по политически причини през 1947 г. лекции по някои гражданскоправни дисциплини чете като частен доцент и **Кръстьо Цончев**⁹.

Лекциите по **Гражданско съдопроизводство** се четат първоначално от **Иван Славов**¹⁰ (1892–1899) и **Георги Згурев**¹¹ (1892–1897, както и първия заместър на 1901/1902). През учебните 1899/1900 и 1900/1901 курсът се води от проф. Йосиф Фаденхехт. От учебната 1901/1902 като доцент по дисциплината постъпва **Петър Абрашев**¹² (професор от 1925 г.), който четe лекционния

⁷ Роден през 1905 г. в София в семейството на известния военен деец и историк ген. Йордан Венедиков. Петко Венедиков завършва Юридическия факултет на СУ през 1928 г. и веднага започва да сътрудничи като доброволен асистент. От 1930 г. е редовен асистент, от 1932 г. – редовен доцент, от 1936 г. – извънреден професор, а от 1941 г. – редовен професор. Декан е на Факултета на три пъти – 1940/1941, 1943/1944, 1944/1945. Член-секретар е на Кодификационния съвет към Министерството на правосъдието през 1935 г. Отстранен е по политически причини през 1950 г., след което работи като адвокат и пише редица значими юридически произведения. Твърде вероятно е един от членовете на работната група по изготвяне на Закона за задълженията и договорите от 1951 г. (или поне сътрудници на тази група). Умира през 1995 г.

⁸ Роден е в София през 1910 г. Завършва Юридическия факултет на СУ, а след това специализира в Германия и Италия. Декан е на Факултета през 1942/1943. Отстранен от Университета по политически причини през 1950 г., след което работи като адвокат и арбитър. Освен редица блестящи юридически изследвания, оставя и едно философско съчинение, наречено „Сказание за човека“. Твърде вероятно е един от членовете на работната група по изготвяне на Закона за задълженията и договорите от 1951 г.

⁹ Роден в София през 1910 г. Завършва Юридическия факултет на СУ. Частен доцент в период 1941–1947 г. Дълги години работи като адвокат и придобива значителен авторитет като такъв. Неговото име носи създадения през 2005 г. Център за обучение на адвокати. Освен автор на редица ценни юридически изследвания, той е съавтор и на две книги за адвокатската защита. Умира през 1991 г.

¹⁰ Роден през 1861 г. в Бесарабия. Завършва правни и държавни науки в Московския университет. Един от първите преподаватели във Факултета. Води лекции по енциклопедия на правото (първообраза на Обща теория на правото), по Римско право и по Гражданско съдопроизводство. Работи и като съдия и прокурор в различни съдилища.

¹¹ Роден през 1857 г. в Бесарабия. Завършва право в Одеса. Един от първите преподаватели в СУ. Води лекции по Гражданско съдопроизводство и по Углавно съдопроизводство. Съдия във ВКС. Министър на правосъдието в периода 1897–1899 г. в правителството на д-р Константин Стоилов. Председател на Управителния съвет на Съюза на българските адвокати и на Висшия адвокатски съвет. Издател на първото българско периодично правно издание – „Юридическо списание“. Умира през 1941 г.

¹² Роден в Котел през 1866 г. Следва право в Одеса и в Женева. Преди да постъпи като преподавател, работи като съдия. Автор е на първия български учебник по

курс до смъртта си през 1930 г. През 1928 г. като редовен доцент по гражданско съдопроизводство постъпва и **Димитър Силяновски**¹³. Той е извънреден професор от 1932 г. и редовен професор от 1934 г. Преподава до пенсионирането си през 1961 г. Проф. Силяновски е последният преподавател от ЮФ, заемал поста Ректор на Софийския университет. Това става през 1944 г. През 1941 г. като частен доцент е привлечен Живко Сталев¹⁴ (доброволен асистент от 1936 г.). В този период той чете обаче лекции по Охранителни производства, а през периода 1944–1946 г. – лекции по Държавно право и по Трудово право. Преподавателската му дейност по Граждански процес, с която става известен, проф. Сталев започва в следващия период от развитието на Факултета.

В първите две учебни години не се преподава **Търговско право**. Причината за това обстоятелство едва ли може да се търси във все още недостатъчно развитите търговски отношения в новата държава. Известно е, че търговските връзки на българските земи със съседни на Османската империя държави и с други райони на Империята са доста добре развити още през Възраждането. Вероятно едната причина за липсата на такава дисциплина в началото е липсата на Търговски закон към онзи момент. Другата, по-вероятна причина, е липсата на все още достатъчно подготвени преподаватели, които да четат всички необходими предмети.

Първият лектор по дисциплината е доц. Антон Каблешков, постъпил като преподавател през 1894 г. В началото на своята кариера той води лекции и по Гражданско право. Роден е в Пловдив през 1856 г. Следва правни науки в Оде-

Гражданско съдопроизводство. Развива активна политическа дейност като член на Прогресивнолибералната партия, като е избран за депутат в няколко народни събрания и заема поста министър в три кабинета. Умира през 1930 г.

¹³ Роден през 1892 г. в Крушево, Македония. Завършва Юридическия факултет на СУ, специализира в Германия и Австрия. Декан на Факултета през 1932/1933 и 1936/1937, ректор на Университета през 1944 г. Участва активно в дейността на македонските бежански организации; заема длъжността председател на Македонския научен институт. Умира през 1971 г.

¹⁴ Роден през 1912 г. в Асеновград. Завършил Юридическия факултет на СУ. Частен доцент от 1941 г., редовен доцент от 1944 г., извънреден професор от 1945 г., редовен професор от 1947 г. Доктор на юридическите науки от 1963 г. Директор на Института за държавата и правото при БАН (1972–1977). Член-кореспондент на Международната академия по сравнително право (1974) и на Международния съвет за търговски арбитраж (1975–1991). Секретар на Кодификационния съвет при Министерството на правосъдието (1942–1944). Участва в дипломатическите конференции за приемане на Виенската конвенция за международна продажба на стоки и погасителна давност при тази продажба, на Закона-модел за международен търговски арбитраж. Член на Съвета по законодателството към Държавния съвет. Основател (1953), арбитър и председател на Арбитражния съд при Българската търговско-промишлена палата (1975–1995). Главен съветник на Международната енциклопедия по сравнително право, относно гражданския процес на социалистическите страни (1967). Председател на Централната избирателна комисия при изборите за VII (1990–1991) ВНС. Член и председател на Конституционния съд (1997–2000).

са и Санктпетербургския университет, където завършва през 1883 г. Постъпва като редовен доцент през 1894 г. Заема длъжността „декан“ през 1897–1898 г. Приет е за действителен член (академик) в Българското книжовно дружество през 1898 г., като през 1906–1907 г. е председател на философско-обществения клон на БКД. Той е един от видните дарители на БАН. Успоредно с академичната си дейност Антон Каблешков е и практикуващ юрист. Той заема длъжностите помощник-прокурор при Пловдивския окръжен съд и помощник на главния прокурор на Пловдив (за областта Източна Румелия); председател на Пловдивския окръжен съд; помощник-прокурор при Върховния касационен съд; член, председател на отделение и подпредседател на Върховния касационен съд. Участва в изработването на множество закони в областта на гражданското, търговското и наказателното право. Издател и редактор е на първото българско юридическо списание „Юридическо списание“ (1894–1899). Автор е на редица научни трудове в областта на гражданското, търговското, гражданскопроцесуалното, наказателнопроцесуалното, конституционното право. Запазени са лекциите му по Гражданско право (включващи институти на общата част и на облигационното право) и по Търговско право. Доц. Каблешков преподава до 1908 г., от която лекциите се поемат от Венелин Ганев.

Венелин Ганев е роден на 4 февруари 1880 г. в Русе. Той следва философия и право в Лайпциг през 1897–1898 г. и в Женева през 1898–1901 г., където завършва със степен „лисансие по право“. Впечатляващо е, че през същата година завършва и висше музикално образование, както и че се занимава с оперно пеене, но преустановява това занимание поради проблеми с гласа. Постъпва като редовен доцент в Юридическия факултет през 1908 г. От 1913 г. е извънреден професор, а от 1918 г. – редовен професор. Води лекции по Обща теория на правото и по Търговско право в продължение на 40 години – в периода 1908–1947 г. На три пъти заема поста декан на факултета – 1914–1915 г., 1916–1917 г., 1917–1918 г. Избран е за дописен член на БАН през 1919 г. Проф. Ганев работи активно и като адвокат. Проф. Ганев оставя ярка следа и в политическия живот на страната. Той е активен член на Радикалдемократическата партия. Заема поста министър на правосъдието във второто правителство на Теодор Теодоров (1919–1920). Член е на българската делегация за мирните преговори в Париж при сключването на Ньойския договор през 1919 г. Заема поста пълномощен министър на България във Франция в периода 1920–1922 г. Основател е на Лигата за защита на правата на човека. След 9 септември 1944 г., заедно с Цвятко Бобошевски и Тодор Павлов, е назначен за регент на мястото на отстранените и впоследствие разстреляни принц Кирил, проф. Богдан Филов и ген. Никола Михов. Поради противопоставянето си на политиката на Отечествения фронт, и в частност на БКП, е изселен в Дряново през 1947 г. и е отстранен от преподаване в Университета. Впоследствие му е разрешено връщане в София, но повече не се занимава с

преподавателска, адвокатска и политическа дейност. Умира на 25 март 1966 г. в София.

От 1931 г. лекции по Търговско право, наред с проф. Венелин Ганев, започва да чете доц. **Константин Кацаров** (от 1936 г. – извънреден професор, а от 1945 г. – редовен професор). Роден през 1898 г. в София, той завършва право в университета в Берн през 1920 г. с докторска степен. Успоредно с преподаването работи активно като адвокат. През 1953 г. е осъден за шпионаж, като през 1956 г. след установяване на съдебна грешка от Върховния съд е освободен. След освобождаването си напуска страната и се установява в Швейцария. Там проф. Кацаров развива активна преподавателска и обществена дейност, като преподава в университета в Женева и членува в редица авторитетни организации (Международната асоциация по право, Словашката академия на науките, Академичното общество в Женева, Обществото за право и законодателство в Женева, Британския институт по международно и сравнително право).

От 1941 г. лекции по Търговско право започва да води и новопостъпилият доцент **Любен Василев**¹⁵ (извънреден професор от 1945 г., редовен професор от 1951 г.). Той преподава дисциплината до учебната 1949/1950, след която тя отпада от учебния план. Проф. Василев дълги години до смъртта си води и лекциите по Гражданско право – обща част (което в този период включва и материята на Вещното право).

Прави впечатление активната **политическа и обществена активност** на преподаватели по гражданскоправни науки от този период (характерна и за редица преподаватели по други дисциплини от Факултета). Седем от тях **са били министри на правосъдието**: Христо Стоянов (от 23 юни 1883 – 7 септември 1883 г.), Георги Згурев – (26 август 1897 – 18 януари 1899 г.), доц. Петър Данчов (два пъти: 27 ноември 1900 г. – 12 януари 1901 г. и 12 януари 1901 г. – 20 февруари 1901 г.), проф. Петър Абрашев (два пъти: 16 март 1911 – 1 юни 1913 и 1 юни 1913 – 4 юли 1913), проф. Йосиф Фаденхехт (21 юни 1918 г. – 17 октомври 1918 г.), проф. Венелин Ганев (8 май 1919 г. – 6 октомври 1919 г.), проф. Любен Диков (29 януари 1935 г. – 21 април 1935 г.). Христо Стоянов е бил и **министър на външните работи и изповеданията** (9 август 1886 – 12 август 1886 г.). **Министър на търговията и земеделието** три пъти е бил проф. Петър Абрашев: в периодите 9 март 1902 – 4 ноември 1902, 4 ноември 1902 – 18 март 1903, 18 март 1903 – 6 май 1903 г.

Може да бъде направено обобщение, че първите преподаватели по гражданскоправни науки работят сравнително кратко в Университета (Христо Стоянов

¹⁵ Любен Василев е роден в Шумен през 1911 г. Завършва Юридическия факултет на СУ, впоследствие специализира в Австрия и Франция. Декан е на Факултета през 1945/1946 и 1946/1947. Ръководител на Катедрата по гражданскоправни науки в периода 1951–1959 и 1968–1969 г. Директор на Института за държавата и правото при БАН (1950–1971). Член-кореспондент на БАН от 1948 г., академик от 1958 г. Дългогодишен народен представител и председател на Законодателната комисия в Народното събрание. Умира през 1971 г.

напуска през 1894 г. вероятно поради заболяване и умира година по-късно; Иван Славов преподава до 1899 г., а Георги Згурев – до 1897 г., когато става министър на правосъдието в кабинета на Константин Стоилов.). Те обаче поставят здрави основи на академична традиция, която впоследствие ще бъде надградена от техните последователи. Още в края на XIX в. и през първото десетилетие на XX в. в преподавателския състав на Юридическия факултет се включват редица млади юристи, които впоследствие играят важна роля в българската правна наука и практика (Антон Каблешков, Йосиф Фаденхехт, Петър Абрашев, Симеон Ангелов). Почти всички от тях имат дългогодишна преподавателска дейност. При някои от тях, като проф. Йосиф Фаденхехт и проф. Венелин Ганев, тя достига продължителност от около четири десетилетия. Това им позволява, от една страна, да дадат солидна подготовка на много поколения юристи, а от друга – да оставят впечатляваща по обем и дълбочина научна продукция.

1.2. Научна дейност

В началото на развитието на Факултета научната дейност в областта на гражданскоправните науки, както и при другите дисциплини, е слабо развита. В голяма степен това са дължи на малкия по численост преподавателски състав. Все пак още в края на XIX и в самото начало на XX в. през този подпериод са публикувани някои забележителни трудове. Сред най-ранните следва да се посочи монографията на проф. Фаденхехт „Владението“, издадена още преди приемането на ЗИСС. След Първата световна война научната продукция на преподавателите по гражданскоправни дисциплини се увеличава чувствително. Освен да превеждат трудове на авторитетни чужди автори (френски, италиански, немски), учените от Факултета все по-често създават свои собствени научни произведения, отличаващи се с голяма задълбоченост. Много от тях се използват и днес в правната наука.

Сред трудовете по материално **гражданско право** от този период следва да се посочат произведенията на **проф. Йосиф Фаденхехт** – Владението, 1902, Залог върху вземания. [Крит. разбор на „Същност и съдържание на заложеното право върху вземания“ от Дим. Силяновски]. С., Печ. Арм. воен.-изд. фонд, 1928. 180 с.; Сравнителноправен очерк на облигационното право. С., 1941; Обезпечение на вземанията. Заложно право. Привилегии. Ипотеки. [Лекции]. С., Соф. унив., 1919, както и лекциите му по гражданско право-обща част, вещно право (в три тома – владение, собственост, сервитути), облигационно право, семейно право, наследствено право; на **Васил Балджиев** – Студия върху нашето персонално съпружествено право. – Сборник нар. умотв., наука и книж., 1891, № 4, 156–193; № 5, 187–203; 1892, № 7, 111–158; № 8, 194–215; 1894, № 10, 236–267; на **проф. Любен Диков** – Институтът на подставеното лице в гражданското и търговско право. [Сравнително изследване]. Враца, Печ. Ст. Цеков, 1923; Исторически и сравнителни изследвания върху: 1. Грешката в мотива при завещателните разпореждания. 2. Clausula rebus sic

stantibus в частното право. 3. Същност на съдийската дейтелност. С., Печ. Арм. воен.-изд. фонд, 1923. 176 с.; Курс по българско гражданско право (в три тома – Гражданско право – обща част, Семейно право, Облигационно право); Compensatio lucris cum damno. – Год. СУ. Юрид. фак., 20, [1925], 1925, 457–482; Сравнителни и догматични изследвания върху *jus protimiseos* и *jus retractus*. – Год. СУ. Юрид. фак., 21, [1925–1926], 1926, 1–208; Приноси към учението за разваляне на двустранните договори по чл. 70 ЗЗД. – Год. СУ. Юрид. фак., 25, [1929–1930], 1930, 1–188; Абстрактните правни сделки по нашето гражданско право. – Год. СУ. Юрид. фак., 27, [1931–1932], 1932, 1–70; Нови насоки в германската гражданскоправна наука. – Год. СУ. Юрид. фак., 32, [1936–1937], 1937, 1–86; Значението на вписването при прехвърлянето на недвижими имоти. – В: Правни изследвания, посветени на проф. Венелин Ганев по случай 30-год. му акад. дейност. С., 1939, 175–204; Еволюция на понятието договор. – Юрид. архив, 9, 1937–1938, № 5–6, 437–452; Преддоговорна отговорност. – Юрид. архив, 9, 1937–1938, № 1, 20–28; Новият италиански граждански законник. – Год. СУ. Юрид. фак., 37, [1941–1942], 1942, 1–30; **на проф. Венелин Ганев** – Представителство. – Год. СУ. Юрид. фак., 29, [1933–1934], 1934, 1–128; Прехвърляне и поемане на задължения. – Сп. БАН, 67, 1943, № 2, 141–321; Дългово прехвърляне и суброгация. – Юрид. архив, 11, 1939–1940, № 4, 338–356; **на доц. Васил Берон** – Съотношение между договорната и деликтната отговорност. С., Придворна печ., 1929; Незаконното обогатяване във вреда на другото. С., Печ. Гутенберг, 1932 (също и в Год. СУ. Юрид. фак., 27, 1932); Облигационно право. Отделни договори. [По лекциите на доц. Васил Берон]. С., Литопеч. Николов, 1943; учебните курсове на **проф. Петко Венедиков** – Система на българското вещно право. С., Печ. С. М. Стайков, 1937; Ипотеки, залог и привилегии. Систематичен курс. С., Печ. С. М. Стайков, 1938; Система на българското наследствено право. С., Печ. Книпеграф, 1939; Българско гражданско право. Основни начала. [Записки според лекциите на ...]. С., Литопеч., 1941; **на проф. Иван Апостолов** – Правни сделки с действие върху чужд правен кръг. С., Печ. С. М. Стайков, 1937; Основания на договорната отговорност. – Год. СУ. Юрид. фак., 36, [1940–1941], 1941, 1–159; Еволюцията на континенталната тълкувателна теория. – Год. СУ. Юрид. фак., 41, [1945–1946], 1946, 1–78; 42, 1947, 1–74; Върху теорията за имуществен интерес на кредитора от облигационния договор. – Год. СУ. Юрид. фак., 33, [1937–1938], 1938, № 3.

В областта на **търговското право** следва да бъдат споменати съчиненията на **проф. Йосиф Фаденхехт** – Коментар на Търговския закон. Книга I, 1910; **на проф. Венелин Ганев** – Съвременното асоциационно право и дружествата с ограничена отговорност. – Год. СУ. Юрид. фак., 7, [1910–1911], 1913, 1–136; Записки по търговско право. Т. 1. Субекти в търговското право и техните задължения. [По курса на: ...]. С., Печ. С. М. Стайков, 1914; Истори-

ческото развитие на несъстоятелността в главните негови моменти. – Год. СУ, Юрид. фак., 10–11, [1913–1914 – 1914–1915], 1915, № 1, 1–192; Систематичен курс по несъстоятелността. Т. 1. С., Печ. Божинови, 1926; Историческото развитие на търговското право. – Год. СУ, Юрид. фак., 12, [1915–1916], 1921; Съдебен и предпазен конкордат. [По лекциите на: ...]. С., Литопечат, 1935; **на проф. Любен Диков** – Търговско право. [Систематично изложение]. С., Своб. унив. за полит. и стоп. науки. 1925; Кооперативно право. С., Висша кооп. школа, 1927; Закон за предпазен конкордат. – Юрид. архив, 4, 1932–1933, № 4, 369–393; Законодателни проблеми в акционерното право. – Юрид. архив, 1, 1929–1930, № 1, 36–73; № 2, 145–178; **на проф. Константин Кацаров** – Материална основа и правна природа на индустриалната собственост. (Сравн. изследване и опит за теория в системата на бълг. право). С., Придворна печ., 1929; Систематичен курс по българско търговско право. С., 1937; Отношение на кодифицираното морско-търговско право към обичайното и договорното. [Встъп. лекция]. – Год. СУ, Юрид. фак., 27, [1931–1932], 1932, 1–20; Морско търговско право. [Според лекциите на: ...]. С., Литопеч., 1937; Прекратяване на акц. д-во поради пороци в учредяването. (Принос към чл. 168, т. 3). – Год. СУ, Юрид. фак., 30, [1934–1935], 1935, 1–176;

В областта на **гражданскопроцесуалната теория** в този период са публикувани изследванията на **проф. Петър Абрашев** – Гражданско съдопроизводство. Лекции. Т. I–III, 1910–1918; Неизменимост на решението от съда, който го е постановил. – Год. СУ, Юрид. фак., 21, [1925–1926], 1926, 1–48; Охранително съдопроизводство. – Год. СУ, Юрид. фак., 22, [1926–1927], 1927, № 3, 1–153; Намесата на трети лица в гражданския процес. – Год. СУ, Юрид. фак., 24, [1928–1929], 1929, 1–121; Същественият изменения и допълнения в гражданското съдопроизводство. [Новият закон в гражданското съдопроизводство от 27.01.1930]. – Юрид. архив., 1, 1929–1930, № 5, 545–608; № 6, 685–743; **на проф. Димитър Силяновски** – Същност и съдържание на заложеното право върху вземания. С., 1926; Абсолютна нищожност на съдебните решения. – Юрид. мисъл, 9, 1928, № 1, 43–96; № 2, 152–195; Унищожаване на съдебната спогодба. – Год. СУ, Юрид. фак., 24, [1928–1929], 1929, 1–16; Предварителен отказ от обжалване на съдебните решения. – Юрид. архив, 1, 1929–1930, № 2, 179–193; Изменение на иска. Правно-догмат. студия. С., Печ. Гутенберг, 1931. 112 с. (Повт. изд.: Год. СУ, Юрид. фак., 27, [1931–1932], 1932); Съществени изменения и допълнения в гражданското съдопроизводство. [Новият закон за Гражданското съдопроизводство]. – Юрид. архив, 2, 1930–1931, № 1, 33–48; № 4, 350–362; Гражданско съдопроизводство. Т. 1–4. С., Придворна печ., 1938–1946; Понятието страна в гражданския процес. – Юрид. архив, 3, 1931–1932, № 4, 341–351; Евентуално съединение на исковете в гражданския процес. – Юрид. архив, 4, 1932–1933, № 1, 35–41; Материалната законна сила в гражданския процес. – Год. СУ, Юрид. фак., 29, [1933–1934], 1934; Законната сила и мотивите на решението. – В: Правни изследвания, посветени на

проф. Венелин Ганев по случай 30-год. му акад. дейност. С., 1939, 205–215; Отказ от иска. – Юрид. архив, 11, 1939–1940, № 4, 357–364; Върху отвода по връзка между делата. Частични иски и тяхната допустимост. – Год. СУ. Юрид. фак., 36, [1940–1941], 1941, 1–32.

Друга специфика на учебния процес през периода е, че почти винаги един и същ преподавател води и лекциите, и упражненията (семинарните занятия) по една дисциплина. Все още длъжността „асистент“ има много слабо разпространение. Изключение е ас. Дружелюб Дабев, който води упражнения по гражданско право през периода 1926–1930 г.

Краят на първия период от развитието на Юридическия факултет се свързва с политическите и обществени промени, последвали събитията на 09.09.1944 г. В следващите пет години настъпват резки промени в преподавателския състав, в списъка на преподаваните дисциплини, в съдържанието на преподавания материал.

2. Втори период (средата на XX в. – 1989)

Вторият период в развитието на преподаването и разработването на гражданскоправните науки започва след кардиналните обществено-политически промени, сполетели българското общество след 09.09.1944 г., и приключва условно при не по-малко значимите промени около 10.10.1989 г.

2.1. Преподаване

През 1951 г. Катедрата по гражданскоправни науки възниква в съвременния смисъл на думата – като колектив от преподаватели, работещи в сходна научна област, оглавяван от ръководител.

Във връзка със събитията около 09.09.1944 г. в състава на преподавателите по гражданскоправни науки настъпват значителни промени. Проф. Любен Диков е уволнен още през 1944 г. и е осъден на затвор от „Народния“ съд. В началото на 1950 г. проф. Петко Венедиков и проф. Иван Апостолов са отстранени по политически причини, като са „преместени“ в адвокатурата. Преподаването на частния доцент Кръстьо Цончев също е преустановено през 1947 г. проф. Венелин Ганев е уволнен през 1947 г., а проф. Константин Кацаров – през 1951 г.

През 1946–1947 г. постъпват редица нови преподаватели по гражданскоправни науки, които впоследствие развиват блестяща научна кариера – Нисим Меворах¹⁶ (1946 г.), Александър Кожухаров¹⁷ (1947 г.), Лиляна Ненова¹⁸ (1946 г.). Малко по-късно, през 1949 г. като асистент постъпва Борис Яновски¹⁹, а през 1953 г. – Витали Таджер²⁰.

¹⁶ Роден в София през 1891 г. Завършва право в Женева, където защитава и докторат. Доцент от 1947 г., професор от 1953 г. Декан на Факултета в периода 1958–1962 г. Преди постъпването си като преподавател работи активно като адвокат и издава редица правни публикации. Сред тях е тритомният коментар на ЗЗД, писан заедно с Давид Лиджи и Леон Фархи. Пълномощен министър на България във Вашингтон (1947–1948 г.). Твърде вероятно е един от членовете на работната група по изготвяне на Закона за задълженията и договорите от 1951 г. Умира през 1968 г.

¹⁷ Роден в София през 1907 г. Завършва Юридическия факултет на СУ. Доктор по право от 1941 г. Доцент от 1946, професор от 1950 г. Ръководител на Катедрата по гражданскоправни науки (1969–1972) и на Сектора по гражданскоправни науки към Единния център по науките за държавата и правото (1972–1974). Секретар на Съвета по законодателството. Член на Арбитражния съд при Българската търговско-промишлена палата и на Арбитражната комисия при Международната търговска камара, Париж. Поканен като експерт и признат за един от авторите на Гражданския кодекс на провинция Квебек, Канада. Член на Римския клуб по сравнително право и на Комитета на правителствените експерти към Международния институт по унификация на частното право (UNIDROIT) в Рим. Твърде вероятно е един от членовете на работната група по изготвяне на Закона за задълженията и договорите от 1951 г.

¹⁸ Родена през 1921 г. в Стара Загора. Завършва Юридическия факултет на СУ. Асистент в Катедра по гражданско право от 1946 г., като е една от първите преподаватели-жени в ЮФ (след Лукса Данаилова и Слава Стефанова). Доцент от 1966 г., професор от 1970 г. Доктор по държавни и правни науки от 1949 г., доктор по право от 1959 г. Заместник-декан на Факултета в периода 1968–1970 г., което я прави първата жена на този пост (първата и единствена жена, заемала поста декан на ЮФ, е проф. Слава Стефанова в периода 1955–1957 г.) и една от двете дами на тази позиция преди 1989 г. (втората е проф. Цанка Цанкова в периода 1983–1991 г.).

¹⁹ Роден през 1919 г. в Солун. Завършва Юридическия факултет на СУ. Асистент от 1949 г., доцент от 1965 г., професор от 1971 г. Член и председател на научната комисия при Македонските културно-просветни дружества (1950). Член на Пленума на Славянския комитет и на ръководството на Славянското дружество (1950–1960). Освен на юридически, е автор и на редица исторически проучвания. Умира през 1992 г.

²⁰ Роден е през 1922 г. в София. Завършва Юридическия факултет на СУ. Доктор по право от 1953 г., доктор на юридическите науки от 1976 г. Асистент от 1953 г. доцент от 1959 г., професор от 1966 г. Дългогодишен член на Комисията по икономически и правни науки към ВАК и член на Специализирания научен съвет по право (1985), негов заместник-председател (1992–1993). Съветник и консултант в Министерския съвет, председател на Правния съвет при Българската индустриално-стопанска асоциация, зам.-председател на Арбитражния съд при Българската търговско-промишлена палата. Ръководител на работна група към Министерския съвет за изготвяне на Търговския закон през 1990 г. Член на Комисията за защита на конкуренцията, избран от XXXVI НС. Главен редактор на списание „Съвременно право“ (1990–1999). Умира през 1999 г.

През 1960 г. постъпва Емил Георгиев²¹, през 1961 г. – Иван Велинов²², през 1962 г. – Петко Попов²³, през 1968 г. – Мария Павлова, през 1973 г. – Симеон Тасев, през 1975 г. – Цанка Цанкова и Огнян Стамболиев, през 1976 г. – Ружа Иванова, през 1977 г. – Емил Марков, през 1979 г. – Огнян Герджиков.

В края на разглеждания период като преподаватели постъпват редица млади юристи, чиято научно-преподавателска кариера се развива основно през следващия период в развитието на Катедрата – Траян Конов (1985 г.), Драгия Драгиев (1985 г.), Анна Станева (1986 г.), Ангел Калайджиев (1985 г.), Златимир Орсов (1987 г.), Анелия Мингова (1986 г.), Валентина Попова (1986 г.), Иван Русчев (1988 г.), Георги Спасов (1988 г.).

²¹ Роден през 1921 г. в Кюстендил. Завършил Юридическия факултет на СУ. Специализира в Италия и Франция. Асистент от 1960 г., доцент от 1974 г., доктор по право от 1974 г. Съветник в Съвета по законодателството при Държавния съвет (1972–1985). Арбитър в Арбитражния съд към Българската търговско-промишлена палата (1975–2001). Член на работни групи за изготвяне на проекти на различни законодателни актове (1972–1990). Член на Комисията по защита на обществените интереси и на правата на гражданите към Народното събрание (1986–1989). Член на Комисията за защита на конкуренцията (1991–1997). Член на Съвета за конституционност на законите при Главна прокуратура (2000–2006). Ръководител на българската делегация в Международната конференция за изработване на Международната конвенция (Женевска) за представителството при международната продажба – Букурещ, Румъния (1979) и Женева (1982). Член на Асоциацията на възпитаниците на Международния факултет по сравнително право в Страсбург, Франция (1963). Зам.-председател на Сдружението по сравнително право при Съюза на юристите в България (1977–1993). Член на Асоциацията на приятелите на френската правна култура „Анри Капитан“ (1989) и председател на Българската група в нея (1992). Редовен чуждестранен сътрудник на *Journal du Droit International* (1985).

²² Роден през 1931 г. в с. Лисец, област Кюстендил. Завършва Юридическия факултет на СУ, специализира в Германия. Асистент от 1961 г., доцент от 1974 г. Доктор по право от 1972 г. Ръководител на Сектора по гражданскоправни науки в ЮФ и в Единния център по науките за държавата и правото (1974–1988). Началник на отдел „Правен“ в Министерския съвет (1973–1975). Зам.-министър и първи зам.-министър на правосъдието (1975–1981). Дългогодишен народен представител. Председател на Върховния съд (1981–1990).

Член на Съюза на юристите в България (1966) и негов председател (1985–1990). Главен редактор на сп. „Социалистическо право“ (1978–1987).

²³ Роден през 1932 г. в с. Конаре, Хасковска област. Завършва Юридическия факултет на СУ, специализира във Франция, Германия и СССР. Асистент от 1962 г., доцент от 1975 г., професор от 1987 г. Доктор по право от 1972 г. Ръководител на Катедрата по гражданскоправни науки (1988–1993, 1995–2000). Зам.-декан на ЮФ (1980–1984). Основател и дългогодишен директор на Института по германско и европейско право на Юридическия факултет на СУ „Св. Климент Охридски“. Член на специализирания научен съвет по правни науки. Зам.-ректор на СУ (1989–1991). Председател на Съвета за външноикономически и правни връзки към Българската търговско-промишлена палата (от 1988). Арбитър в Международния търговски съд и Доброволния стопански арбитраж (от 1985). Главен редактор на сп. „Търговско право“ (1992–2011).

В този период се пенсионира редица преподаватели от Катедрата – проф. Димитър Силяновски (1961 г.), проф. Нисим Меворах (1964 г.), проф. Живко Сталев (1979 г.), доц. Емил Георгиев (1982 г.), проф. Борис Яновски (1984 г.), проф. Лиляна Ненова (1987 г.), проф. Витали Таджер (1987 г.). Повечето от тях продължават да водят лекции като хонорувани преподаватели. Няколко преподаватели от Катедрата почиват преждевременно – проф. Любомир Радилски (1968 г.), проф. Любен Василев (1971 г.), проф. Александър Кожухаров (1974 г.), доц. Елисавета Христова (1976 г.).

През 1971 г. се създава Единен център по науките за държавата и правото към БАН, който обединява Юридическия факултет на СУ и Центъра за държавата и правото при БАН. В тази връзка редица учени от Института за държавата и правото водят семинарни занятия и отделни лекции по някои гражданскоправни дисциплини. Сред тях са проф. Васил Мръчков, акад. Чудомир Големинов, проф. Любомир Попов (който в периода 1946–1960 г. е на щат към Катедрата по гражданскоправни науки), проф. Кругер Милованов, научните сътрудници Люсиен Топалова, Тотка Джонджорова, Симеон Джелепов и др.

2.2. Научна дейност

Характерно за този период е засилено издаване на учебна литература. Учебници²⁴ по Гражданско право-обща част оставят проф. Любен Василев²⁵ и проф. Витали Таджер²⁶, по Вещно право – проф. Витали Таджер²⁷, по Облигационно право – проф. Александър Кожухаров²⁸, по Семейно право – проф. Нисим Меворах²⁹ и проф. Лиляна Ненова³⁰, по Наследствено право – Христо Тасев (хоноруван преподавател в периода 1950–1953 г.)³¹, по Авторско право – проф. Витали Таджер³², по Изобретателско право – проф. Мария Павлова³³, по

²⁴ Посочени са годините на първото издание на всеки от учебниците. Почти всичките те имат повече от едно издание.

²⁵ **Василев**, Любен. Гражданско право на НРБ. Обща част. София: Наука и изкуство, 1951

²⁶ **Таджер**, Витали. Гражданско право на НРБ. София: Наука и изкуство. Дял I, 1972; Дял II, 1973.

²⁷ **Таджер**, Витали. Вещно право на НРБ. Ч. 4. Владение. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 1970.

²⁸ **Кожухаров**, Александър. Облигационно право. Ч. I–II. София: Наука и изкуство, 1952–1953.

²⁹ **Меворах**, Нисим. Семейно право. София: Наука и изкуство, 1952.

³⁰ **Ненова**, Лиляна. Семейно право на НРБ. София: Наука и изкуство, 1977.

³¹ **Тасев**, Христо. Наследствено право на НРБ. София: Наука и изкуство, 1953.

³² **Таджер**, Витали. Авторско и издателско право върху научни и литературни произведения. София: Наука и изкуство, 1956; **Таджер**, Витали. Авторско право на НРБ. София: Наука и изкуство, 1965 (съавт. Люсиен **Аврамов**).

³³ **Павлова**, Мария. Изобретателско право на НРБ. София: СУ „Климент Охридски“, 1989.

Гражданскопроцесуално право – проф. Димитър Силяновски и проф. Живко Сталев³⁴, а впоследствие проф. Живко Сталев издава самостоятелен курс³⁵.

През разглеждания период преподаватели от Катедрата публикуват множество **монографични изследвания** в областта на общата част на гражданското право³⁶, облигационното право³⁷, вещното право³⁸, семейното право³⁹, наследственото право⁴⁰, правото на интелектуалната собственост⁴¹, гражданс-

³⁴ **Силяновски**, Димитър, Живко **Сталев**. Граждански процес. Т. 1–2. София: Наука и изкуство, 1955–1958.

³⁵ **Сталев**, Живко. Българско гражданско процесуално право. София: Наука и изкуство, 1966.

³⁶ **Попов**, Петко. Членственото правоотношение в ЖСК. София: СУ „Св. Климент Охридски“, 1972; **Попов**, Петко. Органи на управление на държавната стопанска организация. София: Наука и изкуство, 1980; **Таджер**, Витали. Социалистически стопански организации. Гражданскоправен режим. София: Наука и изкуство, 1980; **Герджиков**, Огнян. Конфискацията при недействителните сделки. София: Наука и изкуство, 1988.

³⁷ **Попов**, Любомир. Вина и договорна отговорност по българското гражданско право. София: Наука и изкуство, 1962; **Попов**, Любомир. Договори за доставка на стоки за износ. София: Наука и изкуство, 1964; **Венедиков**, Петко. Договор за гледане и издръжка. София: Наука и изкуство, 1967; **Таджер**, Витали. Структура на договорните връзки. София: Наука и изкуство, 1971; **Велинов**, Иван. Придобиване от граждани на недвижими имоти в населените места. Особени способности. София: Наука и изкуство, 1972; **Георгиев**, Емил. Транзитната доставка. [Правни въпроси]. София: Наука и изкуство, 1973; **Попов**, Петко. Договорът за продажба на новопостроени държавни жилища. София: Наука и изкуство, 1981; **Павлова**, Мария. Договорът за групов строеж. София: Наука и изкуство, 1982; **Петров**, Владимир. Предпоставки на отговорността и способности за уреждане на отношенията между продавача и купувача при продажбата на новопостроени държавни жилища с недостатъци. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 1989.

³⁸ **Венедиков**, Петко. Съсобственост. [Правни въпроси]. София: Наука и изкуство, 1975; **Таджер**, Витали. Правото на държавна социалистическа собственост в НРБ. София: Наука и изкуство, 1975.

³⁹ **Венедиков**, Петко. Коментар на Наредбата-закон за брака. София: Печ. Хр. Пехливан, 1947; **Меворах**, Нисим, Лиляна **Ненова**. Имуществени отношения между съпрузи. – *Год. СУ. Юрид. фак.*, 50, [1958–1959], 1959, № 1, 21–195; **Ненова**, Лиляна. Дълбоко разстройство на брака. – *Год. СУ. Юрид. фак.*, 48, [1955–1956], 1957, 325–496; **Ненова**, Лиляна. Правно положение на децата при развод между родителите. София: Наука и изкуство, 1962; **Ненова**, Лиляна. Семейният кодекс и реформата в семейното право на НР България. София: Наука и изкуство, 1971; **Ненова**, Лиляна. Вината в българското семейно право. Същност, прояви, последици. София: Наука и изкуство, 1983; **Попов**, Любомир. Имуществена общност на съпрузите. София: Наука и изкуство, 1969; **Венедиков**, Петко. Въпроси на съпругеската имуществена общност по Семейния кодекс от 1985 г. София: ЦС на адвокатурата, 1988

⁴⁰ **Ненова**, Лиляна. Законодателни проблеми в областта на наследственото право. – *Год. СУ. Юрид. фак.*, 58, [1967], 1967, № 1, 113–205; **Венедиков**, Петко. Запазената част в наследственото право. [Ръководство]. София: М-во на правосъдието, 1972; **Цанкова**, Цанка. Завещанието в българското наследство право. София: Наука и изкуство, 1985

⁴¹ **Таджер**, Витали. Авторско и издателско право върху научни и литературни произведения. София: Наука и изкуство, 1956;

копроцесуалното право⁴². Поради отмяната на Търговския закон и отпадането на дисциплината Търговско право от учебния план научните разработки в тази област са рядкост⁴³.

3. Трети период (от 1989)

3.1. Преподаване

Преподаването на отделните дялове на гражданското право в четири учебни дисциплини, установено през 1975 г., се запазва и в третия период.

През 1991 г. се възстановява преподаването на Търговското право като учебна дисциплина, като воденето на лекциите се поема от доц. Огнян Герджиков (от 1995 г. – професор). От 2008 г. тя се разделя на две дисциплини – Търговско право – I част (изучавано в четвърти курс) и Търговско право – II част (изучавано в пети курс).

От 2006 г. като самостоятелна учебна дисциплина се обособява Гражданското изпълнително производство, като лекционният курс е възложен на доц. Валентина Попова (от 2012 г. – професор).

От 2010 г. по дисциплината Правен режим на интелектуалната собственост (наименована през определени периоди Право на интелектуалната собственост) се въвеждат упражнения.

Въвеждат се нови избираеми дисциплини – Застрахователно право, Банково право, Нотариат, Поземлено право, Правен режим на конкуренцията,

⁴² **Силяновски**, Димитър. Изясняване фактическата страна на спора в гражданския процес. София: Наука и изкуство, 1961; **Яновски**, Борис. Възникване и развитие на прегледа по реда на надзора по граждански дела в СССР и страните с народна демокрация. – *Год. СУ. Юрид. фак.*, 51, [1960], 1960, № 2; **Яновски**, Борис. Приложно поле на прегледа по реда на надзора в гражданския процес на НР България. Предмет и основания. С., Юрид. фак., 1962; **Яновски**, Борис. Актове, подлежащи на преглед по реда на надзора по граждански дела. София: Наука и изкуство, 1965; **Яновски**, Борис. Проблеми на съвременния изпълнителен процес на НР България. София: СУ „Климент Охридски“, 1981; **Яновски**, Борис. Проблеми на съвременния изпълнителен процес на НР България. – В: *Лекции за следдипл. специализ. на юристи*, Т. 19. С., 1981; **Венедиков**, Петко. Писмени доказателства и свидетелски показания в гражданския процес. София: Наука и изкуство, 1964; **Сталев**, Живко. Охранителни съдопроизводства. [Аналитичен преглед на практиката на ВКС]. С., 1947; **Сталев**, Живко. Исковата защита на длъжника срещу принудителното изпълнение. София: Унив. печ., 1948; **Сталев**, Живко. Новите проблеми на гражданския процес. София: Наука и изкуство, 1950; **Сталев**, Живко. Държавният арбитраж. София: Наука и изкуство, 1953; **Сталев**, Живко. Някои въпроси на теорията и практиката на държавния арбитраж. София: БАН, 1953; **Сталев**, Живко. Гражданският процес и социалистическите организации. София: Наука и изкуство, 1956; **Сталев**, Живко. Сила на пресъдено нещо в гражданския процес. София: Наука и изкуство, 1959; **Чипев**, Теодор. Международна подведомственост в съдебния исков процес. София: Наука и изкуство, 1987; **Стамболиев**, Огнян. Прокурорът в исковия граждански процес. София: Наука и изкуство, 1983; **Стамболиев**, Огнян. Участници в исковото производство. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 1989.

⁴³ **Таджер**, Витали. Форми на стопанско сдружаване в НРБ. София: Наука и изкуство, 1987

Правен режим на капиталовите пазари и др. Дисциплината Гражданско и търговско право на капиталистическите страни се преименува на Сравнително частно право.

За третия период е характерно увеличаване на числеността на преподавателите в Катедрата. През 1992 г. те са 21 на брой (без да се броят тримата преподаватели по Трудово право). Към 2022 г. преподавателският състав наброява 33 души, като в това число не се включват преподавателите по Трудово и по Осигурително право, отделени през 2002 г. в самостоятелна катедра.

През този период се пенсионира редица преподаватели, оставили ярка следа в живота на Факултета – доц. Иван Велинов (1990 г.), проф. Петко Попов (2000 г.), проф. Мария Павлова (2003 г.), проф. Цанка Цанкова (2008 г.), проф. Владимир Петров (2011 г.), проф. Огнян Стамболиев (2011 г.), проф. Огнян Герджиков (2014 г.), гл. ас. Драгия Драгиев (2017 г.). Гл. ас. Георги Спасов, гл. ас. Стефан Стефанов и ас. Рая Христова напускат Катедрата през 2015 г. За съжаление, преждевременна смърт застига трима преподаватели – доц. Емил Марков (2015 г.), доц. Кристиан Таков (2017 г.), проф. Методи Марков (2018 г.).

В този период последователно постъпват като преподаватели Александър Кацарски (1990 г.), Ценимир Братоев (1990 г.), Екатерина Матеева (1992 г.), Красимир Димитров (1992 г.), Кристиан Таков (1992 г.), Павел Сарафов (1992 г.), Таня Градинарова (1992 г.), Методи Марков (1995 г.), Камелия Цолова (1999 г.), Галина Димитрова (2002 г.), Силвия Спасова (2002 г.), Виктор Токушев (2004 г.), Ивайло Костов (2010 г.), Люба Ковачева (2010 г.), Венцислав Петров (2011 г.), Христина Танчева (2014 г.), Георги Георгиев (2016 г.), Димитър Стоянов (2016 г.), Ирина Богданова (2017 г.), Борислав Ганчев (2019 г.), Анастас Пунев (2020 г.), Диляна Бориславова (2020 г.), Цветелина Байрактарова (2021 г.), Любослав Хинов (2022 г.).

3.2. Научна дейност

Научната дейност на преподавателите от Катедрата в този период е изключително плодотворна. Освен на класическия хартиен носител, започват да се появяват и немалко на брой статии в електронен вид, достъпни свободно или след регистрация в различни интернет сайтове. Мащабността на научните изследвания трудно би позволила изчерпателното им изброяване тук. Подробни данни за творчеството на преподавателите от Катедрата са налични в Алманаха, издаден по повод 125-годишнината на Факултета⁴⁴. По-долу ще бъдат представени само монографичните изследвания, учебниците и коментарите.

Редица утвърдени преподаватели от Катедрата издават **учебници** по някои от гражданскоправните дисциплини. Такива са учебникът по Гражданско

⁴⁴ Алманах на Юридическия факултет при Софийския университет „Св. Климент Охридски“ (1892–2017). Съст.: Явор Михайлов, Людмила Никова, Йоланта Георгиева, Стефка Захариева. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2018.

право-обща част с автор проф. Мария Павлова⁴⁵, учебникът по Облигационно право (Обща част) на проф. Ангел Калайджиев⁴⁶, лекционният курс по Семейно право на проф. Екатерина Матеева⁴⁷, учебникът по Наследствено право с автор доц. Анна Станева⁴⁸, учебникът по Патентно право на проф. Мария Павлова⁴⁹, учебниците по Търговско право на проф. Огнян Герджиков⁵⁰ и на проф. Ангел Калайджиев⁵¹. Продължава издаването на основополагащия курс по Българско гражданскопроцесуално право на проф. Живко Сталев, като в осмото издание съавтори са проф. Анелия Мингова, проф. Валентина Попова и гл. ас. Ружа Иванова; в деветото и десетото издания, излезли след смъртта на проф. Сталев, към авторския колектив се присъединява и проф. Огнян Стамболиев⁵².

През периода излиза и **коментарна литература**, дело изцяло или отчасти на автори от Катедрата. Проф. Огнян Герджиков издава Коментар на Търговския закон⁵³; проф. Цанка Цанкова, проф. Екатерина Матеева и проф. Методи Марков са част от авторския колектив, издал Коментар на Закона за наследството⁵⁴. Проф. Цанка Цанкова, доц. Анна Станева и проф. Методи Марков са съавтори в Коментара на Семейния кодекс⁵⁵. Проф. Огнян Герджиков и проф. Иван Русчев са съавтори в Коментара на обезпеченията в материалното и процесуалното право⁵⁶.

⁴⁵ **Павлова**, Мария. Гражданско право. Обща част. Т. 1–2. София: Софи-Р, 1995–1996

⁴⁶ **Калайджиев**, Ангел. Облигационно право. Обща част. София: Сиби, 2001.

⁴⁷ **Матеева**, Екатерина. Семейно право на Република България. София: ВСУ „Черноризец Храбър“, 2010.

⁴⁸ **Станева**, Анна. Наследствено право. София: Сиела, 2022.

⁴⁹ **Павлова**, Мария. Патентно право. София: Софи-Р, 2000.

⁵⁰ **Герджиков**, Огнян. Търговски сделки. София: Труд и право, 1997.

⁵¹ **Калайджиев**, Ангел. Търговско право. Обща част. София: Труд и право, 2010.

⁵² **Сталев**, Живко, **Анелия Мингова**, **Валентина Попова**, **Огнян Стамболиев**, **Ружа Иванова**. Българско гражданско процесуално право. София: Сиела, 2020.

⁵³ **Герджиков**, Огнян. Коментар на Търговския закон. Кн. 1, София: Алиена Дочев–55, 1991. Кн. 2, София: Алиена, 1994. Кн. 3, София: Софи-Р, 1998.

⁵⁴ **Цанкова**, Цанка, **Екатерина Матеева**, **Методи Марков**, **Веселин Петров**, **Димитър Танев**, **Иван Георгиев**. Закон за наследството. Научноприложен коментар. София: Труд и право, 2016.

⁵⁵ **Цанкова**, Цанка, **Методи Марков**, **Анна Станева**, **Велина Тодорова**. Коментар на новия Семеен кодекс. София: Труд и право, 2009; **Цанкова**, Цанка, **Методи Марков**, **Анна Станева**, **Велина Тодорова**, **Веселин Петров**, **Емануела Балевска**, **Бонка Дечева**, **Вергиния Мичева**. Семеен кодекс. [Приложен коментар. Проблеми на правоприлагането. Анализ на съдебната практика. Нормативен текст]. София: Труд и право, 2015.

⁵⁶ **Герджиков**, Огнян, **Иван Русчев**, **Методи Марков**, **Георги Стефанов**, **Камелия Касабова**, **Поля Голева**, **Таня Градинарова**, **Валя Гигова**, **Костадинка Недкова**, **Георги Хорозов**, **Стефан Стефанов**. Обезпеченията в материалното и в процесуалното право. София: Труд и право, 2018.

През разглеждания период преподаватели от Катедрата публикуват множество **монографични изследвания** в областта на общата част на гражданското право⁵⁷, облигационно право⁵⁸, вещното право⁵⁹, семейното право⁶⁰, наслед-

⁵⁷ **Станева**, Анна. Представителни и попечителски функции на родителите. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 1992; **Таков**, Кристиан. Доброволното представителство. София: Сиби, 2006; **Русчев**, Иван. Нормативните актове – източник на частното право. София: Албатрос, 2008; **Димитрова**, Галина. Настойничество и попечителство. София: Нова звезда, 2016; **Братоев**, Ценимир. Членство в адвокатското дружество. София: Сиела, 2014.

⁵⁸ **Конов**, Траян. Основание на гражданската отговорност. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 1995; **Конов**, Траян. Възражение за неизпълнен договор и право на задържане. София: Регули, 1996; **Русчев**, Иван. Отговорността за евикция. София: Регули, 1995; **Русчев**, Иван. Договорът за концесия. София: Софи-Р, 1999; **Петров**, Владимир. Обезщетението за неимуществени вреди при договорната отговорност. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 1992; **Петров**, Владимир. Предпоставки за отговорност и способности за уреждане на отношенията между продавача и купувача при продажба на новопостроени държавни жилища с недостатъци. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 1992; **Станева**, Анна. Отговорност за вреди, причинени от деца и неспособни. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 1991; **Калайджиев**, Ангел. Поръчителството. София: Сиби, 1993; **Попова**, Валентина. Прихващане. Материалноправни проблеми. София: СЮБ, 1993; **Марков**, Методи. Ипотеката. София: Сиби, 2008; **Марков**, Методи. Даване вместо изпълнение. София: Сиби, 2012; **Димитрова**, Галина. Договорът за аренда в земеделието. София: Нова звезда, 2016; **Танчева**, Христина. Отговорност за вреди от дефектни продукти. София: Сиби, 2019.

⁵⁹ **Марков**, Методи. Искът за собственост по чл. 108 от Закона за собствеността. София: Сиби, 1994; **Сарафов**, Павел. Съседското право като институт на вещното право. София: Сиела, 2018; **Орсов**, Златимир. Преобразуването на държавно предприятие в еднолично търговско дружество като придобивно основание. София: Софи-Р, 2017; **Орсов**, Златимир. Договорът за аренда на земеделска земя по българското право. София: Софи-Р, 2018; **Стоянов**, Димитър. Придобивният способ по чл. 78 ЗС. София: Сиела, 2016.

⁶⁰ **Ненова**, Лиляна. Нови положения в семейното право. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 1991; **Цанкова**, Цанка. Фактическото съпружеско съжителство и българското семейно право. София: Феней, 2000; **Ненова**, Лиляна. Разводът и децата. София: Софи-Р, 1995; **Станева**, Анна. Ограничаване и лишаване от родителски права. София: Наука и изкуство, 1990; **Станева**, Анна. Брачният договор по новия Семейен кодекс. София: Сиела, 2009; **Матеева**, Екатерина. Общ сравнителноправен поглед върху основните типове имущественобрани режими в съвременността. – В: *Liber Amicorum*. [Сборник в чест на проф. д-р Огнян Герджиков и проф. д-р Огнян Стамболиев по случай 65 години от рождението им]. София: Феней, 2013; **Димитрова**, Галина. Прекратяване на осиновяването по българското семейно право. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2014; **Матеева**, Екатерина. Развитие на съдебната практика по разрешаване на родителски разногласия относно пътуване на детето в чужбина и издаване на необходимите лични документи. – В: *Сборник научни изследвания в чест на професор Цанка Цанкова*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2022.

ственото право⁶¹, правото на интелектуалната собственост⁶², търговското право⁶³, гражданскопроцесуалното право⁶⁴, нотариалното право⁶⁵.

⁶¹ **Цанкова**, Цанка. Промените в наследственото право. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 1994; **Матеева**, Екатерина. Германското наследствено право като приложимо право към наследяването на вещи права върху недвижими имоти в Република България. София: Фенея, 2012; **Петров**, Венцислав. Отмяна на отказа от наследство от кредиторите на наследника. София: Сиела, 2016; **Петров**, Венцислав. Наследяване на задължения и отговорност за завети. София: Сиела, 2020.

⁶² **Марков**, Емил. Договорът за патентно коопериране (РСТ). София: Легиста, 1994; **Карадимов**, Росен. Договор за преизлъчване по безжичен път и препредаване по електронна съобщителна мрежа на телевизионна програма. София: Сиела, 2016; **Карадимов**, Росен. Аудио-визуалното произведение. Конкуренция и баланс на права. София: Сиела, 2018.

⁶³ **Таджер**, Витали. Капиталови търговски дружества: ООД, АД, КДА. София: Труд и право, 1994; **Таджер**, Витали. Несъстоятелност по Търговския закон. София: Труд и право, 1996; **Павлова**, Мария. Записът на заповед и менителницата. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 1993; **Калайджиев**, Ангел. Чекът в българското право. София: Сиби, 1992; **Калайджиев**, Ангел. Акредитивът. София: Сиби, 1994; **Калайджиев**, Ангел. Банковата карта. София: Сиби, 1995; **Калайджиев**, Ангел. Безкасовото плащане. София: Сиби, 1999; **Калайджиев**, Ангел. Публичното дружество. София: Труд и право, 2002; **Калайджиев**, Ангел. Преобразуване на търговски дружества. София: Труд и право, 2005; **Калайджиев**, Ангел. Оздравяване на предприятието. София: Труд и право, 2006; **Калайджиев**, Ангел. Търговски дружества. Персонални дружества. Дружество с ограничена отговорност. София: Сиби, 2014; **Антонова**, Анета. Събирателно дружество. София: Сиби, 2004; **Антонова**, Анета. Ликвидация на търговски дружества. София: Сиела, 2009; **Бузева**, Таня. Холдинг. София: Сиби, 2006; **Таков**, Кристиан. Банковата гаранция. София: Сиби, 1998; **Матеева**, Екатерина. Европейското обединение, основано на общ икономически интерес и българското дружествено право. София: Сиела, 2000; **Бузева**, Таня. Увеличаване на капитала на акционерно дружество. София: Сиби, 2018; **Братоев**, Ценимир. Договор за пристанищни услуги – страни, сключване, задължения и отговорност на товародателя и пристанището. Варна, БМКЦ, 1991; **Сарафов**, Павел. Физическото лице търговец. София: Сиби, 2012; **Токушев**, Виктор. Дружества със специална инвестиционна цел. София: Сиби, 2012; **Георгиев**, Георги. Залогът на търговско предприятие. София: Сиела, 2021.

⁶⁴ **Сталев**, Живко. Арбитраж по частноправни спорове. София: Сиела, 1997; **Стамболиев**, Огнян. Обективно съединяване на искове в гражданския процес. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 1999; **Стамболиев**, Огнян. Доказването в гражданския процес. София: Сиела, 2010; **Мингова**, Анелия. Отказът от иск. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 1995; **Мингова**, Анелия. Въпроси на апелативното обжалване по граждански дела. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 1996; **Мингова**, Анелия. Въззивно и касационно обжалване на съдебни решения. София: Софи-Р, 1998; **Мингова**, Анелия. Касационно обжалване. София: Софи-Р, 2003; **Попова**, Валентина. Възражението за прихващане в съдебния исков процес. София: Фенея, 2002; **Цолова**, Камелия. Подпомагащата страна в съдебния исков процес. София: Сиби, 2009; **Цолова**, Камелия. Частичният иск. София: Сиби, 2012; **Спасова**, Силвия. Обезпечение на иска. София: Сиби, 2014; **Костов**, Ивайло. Преклузията за възражения на ответника в общия исков процес. София: Сиби, 2017; **Ганчев**, Борислав. Производство по търговски спорове. София: Сиби, 2019; **Пунев**, Анастас. Спиране на иското производство. София: Сиби, 2020.

⁶⁵ **Матеева**, Екатерина. Независимост на нотариуса. София: Фенея, 2006; **Матеева**, Екатерина. Морският протест. София: Фенея, 2007; **Матеева**, Екатерина. Доброволно

В изследванията от този период се наблюдава завръщане към по-широкото използване и позоваване на автори от западната литература – френска, италианска, швейцарска, немска, австрийска, английска, американска и т.н. Този процес се благоприятства както от далеч по-свободния достъп до нея, така и от възможността преподаватели от катедрата да специализират в западни университети или да ги посещават по програми за обмен.

Заклучение

В заключение могат да бъдат посочени някои тенденции в развитието на преподаването и разработването на гражданскоправните науки в Юридическия факултет на СУ „Св. Климент Охридски“.

В началото посочените науки се преподават от твърде малко на брой преподаватели, като броят им постепенно се увеличава, за да достигне днес до 33 щатни преподаватели. Налице е тенденция към разделяне на дисциплините с оглед на усложнените обществени отношения.

По отношение на учебната литература в първите десетилетия след основаването на Факултета се набляга на превеждане на чуждестранна такава, като след Първата световна война започва системно издаване на оригинални български учебници. След всяка от двете дълбоки обществено-политически и икономически промени през XX в. се наблюдава издаване на нови учебни курсове, съобразени с променените условия. По някои от дисциплините обаче днес напълно актуални учебни курсове все още не са издадени.

В началния период от развитието на Факултета се публикуват малко на брой научни изследвания, който недостатък постепенно бива преодолян. В периода до 1944 г. при научните изследвания широко се използва западна литература. Това използване е ограничено в силна степен през периода 1944–1989 г., когато се цитират основно автори от СССР и други държави от Източния блок. След 1989 г. отново се наблюдава тенденция към широко използване на достиженията на западната цивилистична научна мисъл.

ЛИТЕРАТУРА

Алманах на ръководните длъжности в Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Съст. Илонка **Колева**. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2018.

Алманах на Юридическия факултет при Софийския университет „Св. Климент Ох-

представителство в нотариалните производства при действието на новия ГПК. София: Фенея, 2008; **Димитров**, Красимир. Правно положение на нотариуса и Нотариалната камара. София: Сиела, 2011; **Димитров**, Красимир. Нотариални производства. София: Сиела, 2013.

ридски“ (1892–2017). Съст.: Явор **Михайлов**, Людмила **Никова**, Йоланта **Георгиева**, Стефка **Захариева**. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2018.

Басва, Искра, Венцислав Л. **Петров**. История на Юридическия факултет на СУ „Св. Климент Охридски“. 130 години от създаването му. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2022.

Венедиков, Петко. Спомени. София: ИК Петко Венедиков, 2003.

Тасев, Христо. Из записките на юриста. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2008.